

Emancipacijski potenciali in emancipacijska strategija Slovenije (Pobuda za raziskavo)

I

Razprava, katere predmet je razviden iz naslova, nima pretenzij seči onkraj okvirov zamišljenega, to je, po eni strani nakazati in načeti, po drugi strani pa tudi že razviti nekatere po našem mnenju bistvene elemente tematike osamosvajanja Slovenije, ki se zgošča v kategorijah emancipacije, suverenosti in razvoja. Njene domete navsezadnje opredeljuje tudi podnaslov. Uspešnost tako razumevanega projekta bi, tako predpostavljamo, pripomogla k nadaljnjim korakom pojasnjevanj in poglobljanj do tiste točke, ki bi pomenila zadostitev zahtevam soočenja z realnostjo.

Koncept razprave razvijamo iz naslednjih premis.

Prva, da je junijski konflikt med Slovenijo in Jugoslovansko armado z izidom, kakršen je videti v umiku JA s slovenskega ozemlja, ustvaril pomembna, pa tudi nepričakovna izhodišča za dejansko in de iure priznano politično emancipacijo Slovenije.

Druga, da je uresničitev politične emancipacije tudi že izhodišče za uresničevanje ekonomske emancipacije. Za Slovenijo kot razmeroma majhno politično entiteto velja, tako kot za vsako iz iste kategorije in nove generacije osamosvojenih držav, da mora doseženo politično emancipacijo tudi znati braniti in ohranjati, možnosti za to pa poleg varnostne in druge politike vidimo v doseženi ekonomski emancipaciji.

Tretja, s tem, da se za Slovenijo odpira vprašanje razvoja kot emancipacije, njene strategije, pa notranjih in mednarodnih determinant zanj. Ker se pomemben del strategije razvoja »sublimira« v objektivnih in subjektivnih možnostih za zadostitev potreb, to je iz obstoječih in potencialnih ekonomskih potencialov, je potreben razvid o le-teh, hkrati ko se je treba vprašati, s kakšnimi »vrednotami« jih bomo začeli uporabljati in graditi.

Četrta, strategija emancipacije kot strategija razvoja vsebuje tako notranje kot zunanje (mednarodne) komponente. Izhodišče za njeno uspešnost je v njihovem uravnoteževanju in skladnosti, kar se izraža med drugim v izboru »partnerjev« v mednarodni skupnosti, »projiciranju« posebnih, tj. nacionalnih interesov vanjo, upoštevanju obstoječih in možnih političnih in ekonomskih trendov v njej, iskanju sozvočja med univerzalnimi in posebnimi vrednotami, ki prevladujejo v kaki družbi itd. Na podlagi analize teh komponent se je treba odločiti o možnostih za določeno zunanjo politiko. Tako kot se izjavlja uradna politika v slovenski državi in kot se opredeljuje – v večini – tudi javno mnenje, se izbor strategije v funkciji razvoja nagiba v prid ekonomskemu in političnemu povezovanju in združevanju z Zahodno Evropo.

V tej razpravi bomo načeli samo nekaj vprašanj in problemov, ki se pojavljajo v zvezi s to možnostjo.

* Dr. Vlado Benko, univerzitetni profesor v pokoju.

1. Ko trdimo, da je izid junijskega konflikta med Slovenijo in Jugoslovansko armado našo deželo približal tisti točki v procesu politične emancipacije, ki ji daje mednarodno subjektiviteto, imamo na voljo več bolj ali manj znanih argumentov.

Najprej: z najavljenim in v glavnem skoraj že končanim umikom enot in infrastrukture Jugoslovanske armade z ozemlja Slovenije se ukinja tista možna ovira na poti konstituiranja slovenske države kot mednarodnopravnega subjekta, ki bi obstajala v prisotnosti Jugoslovanske armade na območju Slovenije, kar bi omogočilo tolmačenje, da slovenske oblasti efektivno ne izvajajo pravice, ki izhajajo iz njihove suverenosti. Obstojnost suverenosti Slovenije bi bila torej vprašljiva.

Nadalje: znano je, da so zahodnoevropske države skupaj z ZDA tako rekoč večer pred deklarativnim osamosvajanjem Slovenije zavrnila stike med njihovimi predstavniki (na visoki ravni) na eni in predstavniki Slovenije in Hrvaške na drugi (visoki) ravni. Šlo je nedvomno za obliko pritiska na republiko, kar je bilo objektivno v prid beograjski zvezni vladi. Od konfrontacije Slovenije z Jugoslovansko armado pa so se stvari spremenile, kar je razvidno iz eskalacije stikov med slovenskimi vladnimi in drugimi predstavniki in predstavniki držav Evropske skupnosti s kulminacijo v brionskih razgovorih in podpisu slovenskih predstavnikov na brionski deklaraciji, hkrati s sopodpisi članov »trojke« iz Evropske skupnosti.

Nato: proces emancipacije Slovenije je v določeni meri specifičen, to je, ni povsem identičen z empiričnimi zgledi iz obdobja 19. stoletja, pa tudi kasneje. Ti namreč povedo, da se je strategija emancipacije uveljavljala s postopnim odpravljanjem ali pa z odpravo »zunanjega« določanja in odločanja, najpogosteje z ločitvijo od subjekta-nosilca odnosa dominacije in s konstituiranjem avtonomnega političnega subjekta, dotlej objekta dominacije. Specifičnost slovenskega zgleda je v tem, da se je Slovenija 1918. leta prostovoljno vključila v novo nastalo SHS – ob strani puščamo »prevaro«, do katere je prišlo ob združevanju kraljevine Srbije z Državo Srbov, Hrvatov in Slovencev s sedežem v Zagrebu, čeprav je ne zane-marjamo – kot tudi da se je Slovenija z avnojskimi sklepi in kasnejšimi akti prostovoljno vključila v demokratično federativno Jugoslavijo. Toda ta »prostovoljnost« je bila kompromitirana in obremenjena tako z velikosrbsko dominacijo v nekdanji Jugoslaviji kot z nekaterimi dejanji nove Jugoslavije, če omenimo samo ukinitve slovenske partizanske vojske, *s čimer je bila likvidirana vojaška suverenost Slovenije kot eden bistvenih elementov emancipacije*. Prav tako pa so bili po 1945. letu največkrat stopnjevani bodisi omejeni bodisi ukinjeni posamezni elementi njene ekonomske emancipacije, čutiti pa je bilo tudi posege (ali pa vsaj tendenco po posegih) v njeno kulturno suverenost.

Proces politične emancipacije Slovenije vsebuje dvoje razločljivih, hkrati pa med seboj povezanih tokov. Z vrsto notranjih aktov, zakonov, deklaracij itd. je Slovenija postopno odpravljala formalne vezi z ustavnim sistemom Jugoslavije, medtem ko je s kontinuirano zunanjepolitično akcijo v mednarodni skupnosti inicirala, razvijala in utrjevala podobo Slovenije kot avtonomne politične entitete, ki smo jo opredelili tako, da je Slovenija »po svojih civilizacijskih, kulturnih, etničnih, zgodovinskih, ekonomskih, političnih in drugih značilnostih . . . samostojna, specifična in nasproti drugim nacijam na balkanskopodonavskem prostoru razpoznavna in razločljiva entiteta« (Benko, TIP 1990, 8/9, 923). Ta dejavnost je dokazala svojo smotrnost v trenutku, ko je slovenski parlament z razglasitvijo samostojnosti Slovenije 26. 6. 1991 odpravil »zunanje določanje in odločanje«, to je zunaj suverene volje Slovenije. To dejanje in odziv nanj v slovenskem narodu je dokazal, da je bil proces emancipacije s svojo stopnjevanostjo in kombiniranostjo notranjih in zuna-

njih (mednarodnih) dejanj *tudi svojevrsten proces samoosveščanja* slovenskega naroda, katerega vidni izrazi so npr. organizacija odpora zoper nasilne akcije Jugoslovanske armade, drugačni in »novi« načini obnašanja slovenskega človeka, v marsičem osvobojenega predsodkov podrejanja in manjvrednosti. Predpostavljamo, da so se s tem ustvarili zametki kapitala, ki bo neobhoden za uresničevanje nadaljnjih faz emancipacije, kamor štejemo med drugim tudi spodbude za zavračanje podrejanja, pokorščine in vsiljevanja razmišljanj, ki bi izhajali iz središč moči v osamosvojeni Sloveniji.

Končno: proces politične emancipacije Slovenije je stopnjevan proces, njegova stopnjevavnost pa se izraža *na območju vojaške in tudi zunanjepolitične suverenosti*.

Uspešna konfrontacija Teritorialne obrambe Slovenije z Jugoslovansko armado je izpolnila celo vrsto zahtev oziroma pogojev za dosego vojaške suverenosti. V tej razpravi uporabljamo model stopnjevanja vojaške suverenosti, kot ga je predstavil K. W. Deutsch (Deutsch, 1975, 55), in navaja 10 stopenj v lestvici, ki jo pričinja – kot najnižjo – z 0 (ljudska obramba). Na naslednjih, višjih stopnjah navaja pod 1. vojake, pod 2. podoficirje, pod 3. oficirje, pod 4. generalni štab, pod 5. obrambnega ministra, pod 6. vojaške izdatke, pod 7. oborožitveni sistem, pod 8. strategijo in pod 9. politiko zavezništev. Raziskava naj bi ugotovila, katere od navedenih stopenj so bile doslej že uresničene, vendar skoraj ne more biti dvoma, da so že uresničene stopnje pod 0, 1, 2, 3, 5 in 6, s tem da potrebujejo še dopolnitve.

nV kategorijo »zunanjepolitične suverenosti« šteje omenjeni pisec stopnje, ki imajo neposredno, in stopnje, ki imajo le posredno zvezo s to kategorijo oziroma od konvencionalnega razumevanja zunanjepolitične suverenosti je najti v Deutschevi lestvici samo stopnjo 8 (diplomatska predstavništva) in stopnjo 9 (splošna zunanja politika in zavezništva). Med preostale stopnje pa šteje naslednje: 0 (mejna kontrola), 2 (vstopna in izstopna potovanja), 4 (imigracija), 5 (monetarna enotnost), 6 (monetarna politika), 7 (vzgojna, socialna in notranja politika). Tudi za to lestvico bi bilo mogoče ugotoviti, da so nekatere stopnje že uresničene (tako 1, 2), druge so blizu uresničitve, so pa še povsem odprta področja, kot je npr. 9. stopnja.

Taka »bilanca« doslej uresničenih zahtev in pogojev za dosego politične emancipacije je, kot je ugotovljeno, pozitivna zlasti na območju vojaške suverenosti. Prav ta rezultat dokazuje upravičenost koncepta splošnega ljudskega odpora, ki je bil inavguriran vrsto let nazaj že med prejšnjim režimom, to je v obdobju t. i. svinčenih let. Zanimivo je, da so na Hrvaškem ugotovili, čemu je pripisati šibkost hrvaške obrambe pred napadi teroristov in Jugoslovanske armade. Tako je M. Maločič zapisal (Danas, št. 495, 17), »da se ve, da so slovensko-jugoslovansko vojno izvojevale prav slovenski starešine-rezervisti iz sestava bivše partije na oblasti, kar nikogar v Sloveniji ni oviralo«.

2. Razvoj mednarodnih odnosov potrjuje temeljni pomen te, to je »politične« faze emancipacije, ker ni sporna trditev, da jo je razumeti kot izhodišče za vsako nadaljnjo fazo, kajti brez upoštevanja nacionalne neodvisnosti in suverenosti ni mogoče govoriti o ekonomski in drugačni emancipaciji, zlasti pa o razvoju kot emancipaciji. Za majhne države – in v to kategorijo sodi tudi razglašena slovenska država, (več o tem Benko, TiP 1990, 8/9, 923) – se vprašanje ekonomske emancipacije tesno povezuje z vprašanjem preseganja t. i. asimetrične medsebojne odvisnosti, kar je problem, zlasti ko gre za razmerja med velikimi in razvitimi državami po eni in srednjimi (manj razvitimi) in majhnimi državami po drugi strani. Mogočni tehnološki razvoj, katerega nosilke so predvsem velike, razvite države, dokazuje, da ta asimetričnost nedvomno narašča.

Vprašanje definicije asimetrične odvisnosti, ki se vključuje v kategorijo in zakonitost medsebojne odvisnosti kot bistvenega elementa sodobnih družbenih in mednarodnih odnosov, ni problematično, če jo dokaj poenostavljeno izrečemo kot prevladanje zunanjega odločanja nad procesi v določeni družbi (državi), oženjem njenega prostora avtonomnega odločanja itd., kar je omogočeno s položajem dveh subjektov, od katerih ima prvi višjo stopnjo moči, drugi pa nižjo. Zadnji postane v tem razmerju objekt politike prvega. V znanosti o mednarodnih odnosih se pojav asimetrične odvisnosti v njeni manifestni obliki najpogosteje definira s t. i. strukturalnim nasiljem, ki ga J. Galtung kategorizira s političnim, vojaškim, ekonomskim, kulturnim in komunikacijskim strukturalnim nasiljem. Ni nerazumljivo, da se analiza konkretnih pojavov asimetrične odvisnosti najprej obrača k njihovim manifestacijam v sferi ekonomskih odnosov, saj višja stopnja ekonomskega razvoja omogoča posege v sferah politike, vojaštva, kulture in komunikacij, pa če gre za neposredne ali pa tudi posredne načine njihovega uresničevanja. Empirični zgled zanje je t. i. novokolonializem.

Prav zavaljo tega se vprašanje strategije preseganja asimetrične odvisnosti oz. strukturalnega nasilja z zvišanjem avtonomnosti v odločanju in ustvarjanjem relativne simetrije v interakcijah postavlja predvsem za ekonomsko sfero. S tem pa se že vstopa v široko in za raziskovalno početje zahtevno področje *odkrivanja produkcijske moči v širšem in ekonomskih potencialov* kakšne države v ožjem smislu. Tako vključuje K. W. Deutsch v produkcijsko moč kakšne dežele naslednje elemente: materialno infrastrukturo, kmetijsko infrastrukturo, kapital na glavo prebivalca, stopnjo urbanizacije, enotnost jezika, literaturo, pismenost, obrt, znanost, tehnologijo, trgovske sposobnosti, pomorstvo, motivacijski faktor, birokracijo in administracijo, vojaški sistem, kulturno integracijo, politično integracijo, avtonomno sposobnost inovacij, sposobnost pridobivanja znanj (K. W. Deutsch, op. cit.).

Če za oceno stopnje ekonomske suverenosti Slovenije uporabimo model, ki ga – podobno kot za merjenje stopenj vojaške in zunanjepolitične suverenosti – ponuja omenjeni pisec, potem bi površen pogled nanj, vsaj kar zadeva nižje stopnje lestvice, položaj Slovenije ne bi bil slab. Deutsch namreč navaja naslednje stopnje: 1. načini obdavčenja, 2. posebni davki, 3. zaposlovanje delavcev, 4. strokovnjaki, 5. zaposlenost, 6. srednji menedžmenti, 7. kmetijska in industrijska lastnina, 8. lastnina infrastrukturnih objektov, 9. bančna lastnina, 10. visoka bančna politika. Vendar bi pravo sliko stanja mogla ugotoviti šele raziskava.

Primerjava dobljenih podatkov o produkcijski moči Slovenije s produkcijsko močjo njenih sedanjih in bodočih partnerjev v mednarodnih ekonomskih in političnih odnosih, kar velja predvsem za njene zahodne in severne neposredne sosedje, pa seveda tudi za druge države Evropske gospodarske skupnosti, bi mogla dati izhodišča za določitev strategije preseganja asimetrične odvisnosti slovenske države od prej imenovanih. To še posebej velja za razlike, ki obstajajo, ko gre za menjavo blaga z visoko stopnjo obdelave.

Na začetku te razprave smo izrazili misel, ki se nam zdi ključnega pomena, ko gre za graditev ekonomskih in drugih potencialov, namenjenih razvoju kot emancipaciji. Vprašati se je treba, tako smo zapisali, s kakšnimi vrednotami jih bomo začeli graditi in uporabljati.

Iz gledov držav, ki so v razmeroma kratkem času dosegle visoko stopnjo razvoja, je mogoče izpeljati vrednote, s pomočjo katerih so to dosegle, hkrati ko so se jim predstavljale kot ideal. Za raziskavo držav v razvoju je G. Myrdal predlagal t. i. ideale modernizacije, ki jih je razumel kot »vrednostne premise« (G. Myrdal, 1970), in sicer racionalnost, razvoj in planiranje razvoja, povečanje proizvodnih

sil, povečanje življenjskega standarda, socialna in ekonomska enakopravnost, posodabljanje institucij in načinov obnašanja, nacionalna konsolidacija, nacionalna neodvisnost, demokracija (od spodaj) in socialna disciplina. Številne od teh so postale splošno veljavne, iz njih pa so bile izpeljane nove vrednote, kar se končno združuje v postulatih demokracije, spoštovanju človekovih pravic in pravni državi.

Vprašanje je, kako k tem vrednotam praktično in ne zgolj načelno pristopa država Slovenija.

Strategija preseganja asimetrične odvisnosti, ki vključuje ukinjanje možnosti, da bi zunanji faktorji zoževali prostor avtonomnega odločanja slovenske države, kot tudi imperativ višanja simetrije v odnosih, se ne pričinja in ne sklene z dejavnostmi na ekonomskem območju, marveč vsebuje tudi politične razsežnosti, ki se kot take pojavljajo, kar zadeva zahteve in pritiske, ki jih poraja endogena dinamika, torej procesi znotraj kake družbe, kot tudi dinamika v mednarodnem okolju s svojim »in-putom«. Bistveno za uresničevanje ekonomske emancipacije in kot enega njenih izhodišč tudi politične emancipacije pa je, da ob upoštevanju notranjih in zunanjih faktorjev *določi vsebino razvoja*, njegovih ekonomskih, socialnih, kulturnih in tehnoloških prvin.

3. Določitev vsebine razvoja bo zaznamovala tudi pota Slovenije v bližnji prihodnosti, kajti razrešitev vprašanja zunanjepolitične strategije Slovenije in njene mednarodne dejavnosti je odvisna od te določitve. Vanjo sodi identifikacija *ovir* za razvoj, pa sredstev, potrebnih za njihovo ukinjanje. Nanjo se končno navezuje tudi *odgovor na bazično vprašanje socialnih razsežnosti razvoja* ali, banalno povedano, na to, »kdo bo plačal razvoj« oziroma »razvoj za koga«. V končni posledici je od te identifikacije odvisen tudi izbor ciljev v zunanji politiki in sredstev, ki jih je v njej treba uporabljati.

Čeprav sodi Slovenija po eni strani v kategorijo majhnih držav, po drugi strani pa srednje razvitih, kar pomeni, da se problematika razvoja zanjo ne pojavlja na isti način, kot to velja za kategorijo držav v razvoju, tudi zanjo ni irelevantno vprašanje izbora alternativnih formul za razvoj. Tako je mogoče načeti vprašanje, ali naj bi zunanja politika Slovenija bila »v funkciji razvoja« ali pa bila »zunanja politika neodvisnosti«. Kar zadeva prvo, je, kot menijo nekateri pisci, njeno bistvo v tem, da so elementi ekonomske aktivnosti podrejeni interesu za povečanje njihovega obsega ne glede na dejavnike nacionalne avtonomije, medtem ko je bistvo druge v težnji po zagotovitvi nacionalne kontrole nad celotnim obsegom ekonomske aktivnosti (F. Weinstein, 1972).

4. V skladu s takšnimi razmišljanji in v njih nakazanimi možnimi izhodišči bi raziskovalni projekt moral analizirati notranja in zunanja izhodišča za izbor strateških opredelitev slovenske države glede na mednarodno okolje. Jasno je, da prihajajo v poštev vsi tipi strategije, kot so to zaveznitva, nevtralnosti (v njenih verzijah trajne in politične nevtralnosti itd.). Manj možnosti za takšno opredelitev ima neuvrčenost zaradi njene sedanje veljave oziroma statusa na mednarodnem prizorišču in kritičnega odnosa slovenske politične in druge javnosti do nje, ki ga je bilo moč ugotoviti še pred krizo v neuvrčenem gibanju. Toda verjetno so z izjemo neuvrčenosti v njeni »klasični« manifestaciji po našem mnenju skladnosti med prej omenjenimi načini strategij in usmeritvijo Slovenije k Zahodni Evropi, tako kar zadeva vključevanje v procese regionalizacije kot tudi – v projekciji nekoliko oddaljene prihodnosti – njenega povezovanja in združevanja v formulah federacije ali pa konfederacije. Ni dvoma o tem, da so v Sloveniji bolj ali manj utemeljena pričakovanja o »nagradah« (rewards), ki bi jih bila Slovenija deležna z vključevanjem v procese, ki smo jih navedli, s pospešitvijo ekonomskega razvoja, z nasloni-

tvijo na tehnološka in druga jedra na območju Zahodne Evrope itd., medtem ko je manj jasnosti o tem, kaj in kako bi morala Slovenija prispevati za uresničitev take usmerjenosti oziroma, kratko povedano, kakšen bi bil v tem primeru »quid pro quo«.

Da bi se mogli približati začetkom uresničevanja takšnih pričakovanj, bi bilo treba izpeljati primerjavo med procesi v Zahodni Evropi in njihovimi rezultati po eni strani, pa procesi pri nas po drugi strani. Ne gre zgolj za primerjavo med gospodarstvi v zahodnem delu Evrope z gospodarstvom pri nas oziroma za vprašanje prilagajanj, ki bi jih morala Slovenija opraviti (Glej L. Sočan, TiP, 10/11, 1990), marveč tudi za iskanje odgovorov na takšna vprašanja, kot so npr. kompatibilnost poglavitnih vrednot slovenske družbe z vrednotami v zahodnoevropskih družbah, podoba »slovenian way of life« in zahodnoevropski vzorci, stanje komunikacijskih vezi med Slovenijo in zahodnoevropskim prostorom, interakcija med političnimi elitami Zahodne Evrope in Slovenije itd. Kot eno od fundamentalnih vprašanj, na katero bi bilo treba odgovoriti, pa je v ugotovitvi razmerja med »razvojem« in njegovo strategijo (kot strategijo emancipacije) in pa demokracijo. Sedanje stanje le-te pri nas in kratkoročne ali pa tudi srednjeročne perspektive za njeno približevanje Zahodni Evropi. Ali pa drugače povedano, bolj kot asimetričnost med slovenskim gospodarstvom in gospodarstvi v Zahodni Evropi hkrati z možnostmi njegovega spreminjanja nas mora skrbeti vprašanje prilagajanja vrednotam demokracije v njej, kajti s stanjem, kakršno obstaja danes, v tem delu nimamo kaj iskati.

LITERATURA

- Vlado Benko, Mednarodne razsežnosti preureditve Jugoslavije. Teorija in praksa, 1990, 8/9, 923-936.
- Vlado Benko, Strategija razvoja in zunanja politika, Pregled br. 5, Sarajevo 1979, separat.
- K. W. Deutsch, Ueber langfristige Tendenzen von Herrschaft, Gewalt und Befreiung in Weltgesellschaft: Abhaengigkeit it. strukturelle Gewalt und Befreiungsprozesse, Ueber Abhaengigkeits und Emanzipationstendenzen in Weltgesellschaft, v K. J. Gantzel (Hrsg), Herrschaft und Befreiung in Weltgesellschaft, Campus, Studium 1975.
- F. Weinstein, The uses of foreign policy in Indonesia, World Politics XXIV, april 1972.
- L. Sočan, Prilaganje Slovenije Evropi, Teorija in praksa, 10/11 1990, str. 1306.
- G. Myrdal, Politisches Manifest ueber Armut in der Welt, Frankfurt am Main 1970 in Asian Drama, An Inquiry into poverty of Nations New York 1968.